

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.2

Аніщук В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, соціального забезпечення та права
Луцького національного технічного університету

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

HISTORICAL ANALYSIS OF THE REGULATION OF THE AGE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY IN UKRAINE

Статтю присвячено історично-правовому аналізу регламентації віку, з досягненням якого законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності у вітчизняному кримінальному законодавстві. Установлено певні закономірності регламентації цього питання в основних історичних пам'ятках нашої держави.

Ключові слова: неповнолітній, злочин, вік, кримінальна відповідальність, суб'єкт злочину.

Стаття посвячена історико-правовому аналізу регламентації віку, з досягненням якого законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності у вітчизняному кримінальному законодавстві. Установлено певні закономірності регламентації цього питання в основних історичних пам'ятках нашої держави.

Ключевые слова: несовершеннолетний, преступление, возраст, уголовная ответственность, субъект преступления.

The article is devoted to the historical-legal analysis of the regulation of the age, with the achievement of which the legislator links the onset of criminal liability in domestic criminal law. Certain conformities of regulation of this problem in main historic events of our country are determined.

Key words: juvenile, crime, age, criminal liability, subject of a crime.

Дослідження та вивчення досвіду врегулювання питання віку, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, в історії кримінального права України надзвичайно важливе, оскільки дозволяє з'ясувати особливості та закономірності регламентації цієї загальної ознаки суб'єкта складу злочину. Їх урахування може полегшити прогнозування майбутнього розвитку науки кримінального права, визначення оптимальних напрямків удосконалення відповідних її положень та усунення прогалин.

Питання, пов'язані з віком суб'єкта злочину в історичному аспекті, досліджували такі науковці, як В.М. Бурдін, М.З. Вовк, Т.О. Гончар, Д.І. Любченко, О.Є. Сапожнікова, О.С. Яцун та інші. Однак більшість із зазначених науковців розглядають це питання в контексті проблеми кримінальної відповідальності неповнолітніх. Тому мета статті полягає в тому, щоб ґрунтовно дослідити питання віку, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, в історії кримінального права України.

Визначаючи історичні особливості регламентації віку кримінальної відповідальності в Україні, слід зазначити, що в нашій державі вік кримінальної відповідальності завжди був категорією мінливою та динамічною, що залежала від історичного періоду, форми держави, суспільного розшарування та інших чинників. Наука кримінального права, як правило, виділяє такі періоди розвитку кримінального законодавства України: 1) період Київської Русі (X–XIII ст. ст.); 2) період польсько-литовського панування та козацька доба (XIV–XVII ст.ст.); 3) пері-

од знаходження України в складі Російської імперії, Польщі та Австро-Угорщини (XVII ст. – 1917 р.); 4) радянський період (1917–1991 рр.); 5) період незалежності України (із 1991 р.). Кожен із цих періодів характеризується історичною специфікою та особливостями відповідних правових пам'яток, зокрема тих, що містили кримінально-правові норми [8, с. 13]. Беручи за основу цю науково обґрунтовану періодизацію, розглянемо особливості встановлення віку особи, з досягненням якого законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності.

Нормативні акти, що містили кримінально-правові норми і діяли на території Київської Русі, можна поділити на такі дві групи: світські та церковні. До світських актів можна віднести договори Русі з Візантією та германськими племенами, а також основний правовий документ того часу – «Руську Правду», а до церковних – церковні устави та Кормчу книгу [1, с. 151–152].

Багато дослідників зазначали, що правові пам'ятки світського права Київської Русі майже не містять положень про вік особи, з досягненням якого законодавець пов'язував настання кримінальної відповідальності [4, с. 322]. Відсутність чіткої вказівки у світському законодавстві на вік, із досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, на думку В.О. Рогова, «не можна розуміти як прояв свавілля. Це питання було релігійним, а не світським. Людська особистість розглядалась як творіння Бога, яка розвивалась за встановленим Ним законом, тому державна влада не могла на власний розсуд встановлювати вікові межі відповідальності»

[6, с. 46]. Однак і у правових пам'ятках церковного права Київської Русі практично немає положень, які б регулювали це питання. Лише із тексту Кормчої книги, на думку С.В. Кудіна, можна зробити висновок, що дії осіб, яким ще не виповнилося 8 років, не карались [7, с. 416]. Крім цього, у період Київської Русі (X–XIII ст.ст.) питання про вік особи (як підставу притягнення до кримінальної відповідальності) було тісно пов'язане з можливістю вчинення гріха. Як зазначає В.В. Момотов, для «середньовічної людини грішити і вчиняти злочин буде одне і те ж. Саме з цього моменту відповідно до релігійних догматів у особи з'являється можливість грішити і відповідати за свої вчинки» [4, с. 323].

У кримінальному законодавстві Царської Росії нижня вікова межа кримінальної відповідальності перебувала на рівні 7 років. Необхідно зазначити, що в кримінальному праві тих часів було відсутнє чітке визначення віку кримінальної відповідальності. Тільки деякі імператорські укази середини XVII ст., а надалі й Звід законів 1832 року (згідно з положеннями Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року) суб'єктом злочину визнавали малолітню особу у віці 10 років. Указана нижня вікова межа кримінальної відповідальності підлітків знайшла своє відображення в Кримінальному Уложенні 1903 року [3, с. 7].

За часів входження української держави до складу Радянського Союзу були помітні певні коливання як у бік зниження мінімального віку кримінальної відповідальності злочинця, так і в бік його підвищення.

Нижні вікові межі кримінальної відповідальності коливалися в перших кримінальних законах у межах від 14 до 16 років (у Керівних началах 1919 року мінімальний вік становив 14 років, за КК УРСР 1922 року – 16 років, КК УРСР 1927 року мінімальний вік становив 14 років, загальний -16 років). Проте кримінальному законодавству Радянського Союзу, тобто українській республіці були характерні й більш низькі вікові межі кримінальної відповідальності,

які були встановлені законодавцем щодо неповнолітніх за вчинення ними злочинів, які характеризуються підвищеною суспільною небезпечкою або значною поширеністю. Ідеться про Постанову Центрального виконавчого комітету (далі – ЦВК) і Ради народних комісарів (далі – РНК) СРСР від 7 квітня 1935 року «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», Постанову РНК та Центрального Комітету Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків) від 31 травня 1935 року «Про ліквідацію дитячої безпритульності та бездоглядності», а також Постанову ЦВК і РНК СРСР від 29 липня 1935 року «Про доповнення кримінальних та цивільних кодексів союзних республік». У результаті прийняття цих актів мінімальний вік кримінальної відповідальності в кримінальних кодексах був установлений на рівні 12 років. Ця низька межа була скасована лише в 1941 році Указом Президії Верховної Ради СРСР та остаточно встановлено мінімальний вік кримінальної відповідальності 14 років [2, с. 19].

Далі, говорячи про нижні вікові межі кримінальної відповідальності, необхідно вказати на таку особливість. Протягом досить тривалого часу нижні вікові межі (14–16 років) настання кримінальної відповідальності в Основах кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 року, ККУРСР 1960 року, а в подальшому – в Кримінальному кодексі України 2001 року не змінювалися. Водночас перелік злочинів, за які наступала кримінальна відповідальність із 14-річного віку, законодавцем постійно розширювався й уточнювався. У повному обсязі, як відомо, загальна кримінальна відповідальність традиційно встановилася з 16 років [3, с. 18].

Отже, регламентація віку кримінальної відповідальності в Україні протягом різних етапів розвитку суттєво відрізнялася та мала свої специфічні риси. Нині загальний вік кримінальної відповідальності в нашій державі становить шістьнадцять років, знижений вік кримінальної відповідальності – чотирнадцять років.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовк М.З. Досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (історичний аспект). Юридичний вісник. 2011. № 12. С. 151–152
2. Куц В.М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. Вісник Університету внутрішніх справ. 1996. Вип. 1. С. 17–23.
3. Мирошніченко Н.М. Вікова осудність неповнолітніх у кримінально-правовій доктрині України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 /; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2013. 20 с.
4. Момотов В.В. Формирование русского средневекового права в IX–XIV вв.: монография / В.В. Момотов. Москва: Издательство: Зерцало-М, 2003. 416 с. URL: www.knigafund.ru/books/14756.
5. Павловська А.А. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: вікові особливості. Науковий Вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2, С. 156–159.
6. Рогов В.А. История уголовного права, террора и репрессий в Русском государстве XV–XVII вв. Москва: Юрист, 1995. 288 с.
7. Сапожнікова О.В. Вік кримінальної відповідальності в Україні (історичний аспект). Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право». 2008. Вип. 9. С. 416–419
8. Яцун О.С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Запоріжжя.